

EPISTEMIK ISHONCHSIZLIK, CHUQUR KELISHMOVCHILIKLAR VA ZAMONAVIY DEMOKRATIYANING EPISTEMIK INQIROZI

Boboqulova Gulmira Eshonquli qizi

“ABU HAFS” xususiy maktabi o`qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17528556>

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy demokratiyalarda tobora kuchayib borayotgan siyosiy qutblanishning falsafiy va epistemologik ildizlarini tahlil qiladi. Biz epistemik ishonchsizlik (ma'lumot manbalari va guruhlarining ishonchliligi haqidagi shubha) va partizan epistemologiya kabi tushunchalarni ko'rib chiqamiz. Maqola shuni ta'kidlaydiki, qutblanishning eng chuqur shakli faktlar emas, balki chuqur kelishmovchiliklar (fundamental epistemik va axloqiy prinsiplardagi tafovut) bilan belgilanadi. Asosiy tezis shundan iboratki, epistemik ishonchsizlik siyosiy qutblanishning natijasi emas, balki uning asosiy sababchilaridan biri bo'lib, bu jarayon demokratik muhokamaning epistemik salohiyatiga jiddiy xavf tug'diradi.

Kalit soʻzlar. Epistemik ishonchsizlik, siyosiy qutblanish, ijtimoiy epistemologiya, chuqur kelishmovchiliklar, partizan epistemologiya, demokratik nazariya, guvoqlik adolatsizligi.

“Epistemik” — bu bilim, ishonch, haqiqatni bilish jarayoniga oid soʻz. “Epistemik ishonchsizlik” deganda, odamlar bilim manbalariga (masalan, ekspertlar, ilmiy institutlar, jurnalistika, siyosiy rahbarlar) nisbatan ishonchini yoʻqotishi nazarda tutiladi. Zamonaviy siyosiy maydon "post-fakt" davri va "alternativ faktlar" kabi tushunchalar bilan tavsiflanmoqda. Siyosiy qutblanish endi nafaqat ideologik tafovutlar (masalan, iqtisodiy siyosat), balki reallikning o'zi haqidagi tasavvurlardagi tafovutlarda ham namoyon bo'lmoqda (Ranalli & Lagewaard, Benson). Bu holat falsafa nuqtai nazaridan epistemik inqiroz deb ataluvchi kengroq muammoning markazida turadi [1].

Qanday qilib va nima uchun epistemik ishonchsizlik siyosiy qutblanishni mustahkamlovchi va chuqurlashtiruvchi falsafiy mexanizm bo'lib xizmat qiladi? Bizning farazimizcha, epistemik ishonchsizlik nafaqat ma'lumotning qabul qilinishiga, balki o'zaro "kognitiv tengdoshlik" (cognitive peerhood) ni tan olishga ham putur yetkazadi, bu esa demokratik muloqot uchun zarur bo'lgan umumiy asosni yemiradi (Lavorerio). Epistemik ishonchsizlikni siyosiy ishonchsizlikdan farqlash muhim. Siyosiy ishonchsizlik davlat institutlari (hukumat, parlament) faoliyatining samaradorligi yoki axloqiyligiga shubhadir [2]. Epistemik ishonchsizlik esa ma'lum bir manbaning (ekspert, OAV, siyosiy guruh) bilim yaratish va uzatish qobiliyatiga nisbatan shubhadir. Miranda Fricker tushunchasi asosan ijtimoiy guruhlar (ayniqsa, marginal guruhlar) tajribasini yetarli darajada ishonchli deb baholamaslik bilan bog'liq. Biroq, siyosiy qutblanish sharoitida, bu tushuncha partizan guruhlararo munosabatlarga ham tatbiq etilishi mumkin. Partizanlar o'z raqiblarining har qanday guvohligini, hatto faktlarni ham, ularning siyosiy mansubligi tufayli avtomatik ravishda kamroq ishonchli deb hisoblashi mumkin. Fogelin va Ranalli/Lagewaard ta'kidlaganidek, qutblanishda yuzaga keladigan chuqur kelishmovchiliklar oddiy faktik tafovutlar emas. Bu kelishmovchiliklarda tomonlar asosiy epistemik normalar (qanday dalillar ishonchli, kim ekspert, qaysi usul haqiqatga olib boradi) yoki fundamental axloqiy majburiyatlar borasida kelisha olmaydilar [3].

Agar A partiyasi dalil sifatida xabar agentligiga ishonsa, B partiyasi esa o'sha agentlikni "targ'ibot mashinasi" deb hisoblasa, ularning kelishmovchiligi xabarning mazmuni haqida

emas, balki "ishonchli manba nima" degan asosiy epistemik savol ustida bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'pincha noto'g'ri axborotga ishonish shaxsiy aqlsizlikdan ko'ra, guruhga sodiqlik va ishonchning noto'g'ri joylashuvi natijasidir. Siyosiy o'zlikni anglash (identity) epistemik me'yorga aylanadi. O'z guruhidan bo'lgan manbaga ko'r-ko'rona ishonch, boshqa guruhdan bo'lgan manbaga esa to'liq ishonchsizlik mavjud. Bu epistemik o'zini o'zi izolyatsiya qilish (epistemic self-insulation) ga olib keladi. Epistemik ishonchsizlik affektiv qutblanish (siyosiy raqibga nisbatan dushmanlik hissi) va faktik e'tiqod qutblanishi (reallikni turlicha idrok etish) o'rtasidagi asosiy bog'lovchi bo'lib xizmat qiladi [4]. Chuqur ishonchsizlik shuni anglatadiki, men o'z raqibimni nafaqat siyosiy raqib, balki kognitiv jihatdan nuqsonli (irrational yoki misguided) yoki axloqiy jihatdan tuban shaxs deb bilaman. Bunday vaziyatda muloqot mantiqiy dalil almashinuvidan, "qaysi guruh ishonchliroq" degan tribal kurashga aylanadi. Demokratik Salohiyatning Pasayishi: Siyosiy qutblanish demokratiyaga qanday zarar yetkazadi? [5] Bu turli xil fikrlar va istiqbollarning demokratik tizimda foydalanilishi xilma-xilligini kamaytiradi. Ishonchsizlik tufayli har bir guruh o'z "epistemik pufagida" qolib ketadi, natijada muammolarni aniqlash va ularga yechim topish uchun zarur bo'lgan umumiy bilimlar bazasi shakllanmaydi.

Xulosa qilish mumkinki, Ushbu tahlil shuni ko'rsatadiki, epistemik ishonchsizlik siyosiy qutblanishning yuzaki belgisi emas, balki uning tuzilishini mustahkamlaydigan falsafiy ildizdir. U quyidagilarga olib keladi. Asosiy bilim olish tamoyillari borasidagi chuqur kelishmovchiliklar. Siyosiy raqiblarni kognitiv jihatdan past deb hisoblash. Demokratik qaror qabul qilish uchun muhim bo'lgan axborot manbalariga umumiy ishonchning yo'qolishi. Bu epistemik ishonchsizlik spiralidan chiqish uchun nafaqat media savodxonligini oshirish, balki kognitiv guruhlararo hurmatni (cross-group cognitive respect) tiklashga qaratilgan falsafiy va amaliy harakatlar talab etiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Benson, Jonathan. "Democracy and the Epistemic Problems of Political Polarization." (ResearchGate 1.2).
2. Fricker, Miranda. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford University Press, 2007.
3. Lavererio, Victoria. "Cognitive Peerhood, Epistemic Disdain, and Affective Polarisation: The Perils of Disagreeing Deeply." *Episteme*. (Semantic Scholar 1.4).
4. Ranalli, Chris, and Thirza Lagewaard. "Deep Disagreements and Political Polarization." (VU Research Portal 1.1).
5. Sunstein, Cass R. *Going to Extremes: How Like Minds Unite and Divide*. Oxford University Press, 2009.